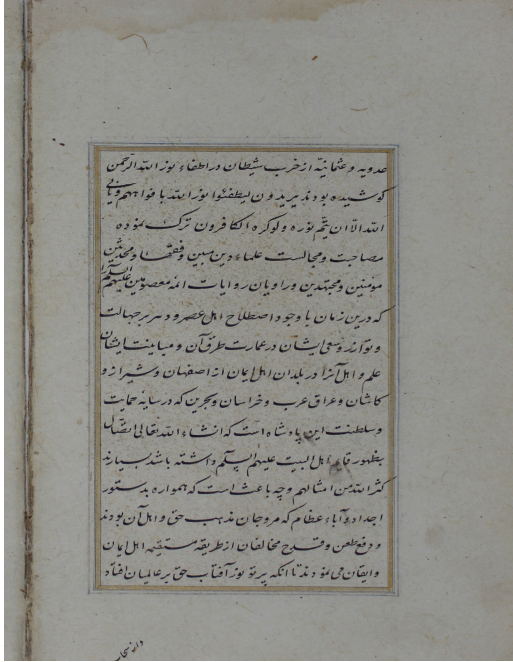

Makale Bilgisi /Article Information

Makale Türü / Article Type: Notlar/Notes
Geliş Tarihi /Received: 13.02.2019
Kabul Tarihi /Accepted: 14.03.2019

**Medrese-i Âlî-yi Şehid Mutahharî Kütüphanesi (Eski İsmi:
Kitâbhâne-i Medrese-i Âlî-yi Sipehsâlâr)**

Halil İŞILAK*

Söz konusu kütüphaneyi tanıtmadaki amacımız İran'da bilinen ve büyük kütüphanelere nispetle küçük olmasına rağmen Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde kıymetli el yazmaları ve taş baskısı eserleri barındırması açısından çeşitli ilim dallarında özellikle de Şiilik konusunda çalışmalar yürüten araştırmacılara kütüphane hakkında kısa bir bilgi sunmaktır. Kütüphanenin tanıtımına geçmeden önce bazı şahitlikler üzerinden İran'da kütüphaneciliğinin yakın tarihine kısaca göz atmak

yerinde olacaktır. 1952 yılında dönemin Ayasofya Kütüphanesi Müdürü İbrahim Mutlu, Tahran Üniversitesi'nin daveti üzerine İran'a gitmiş ve burada çeşitli kütüphanelerde incelemelerde bulunmuştur. İran'daki kütüphanecilik konusunda oldukça karamsar bir tablo çizen Mutlu, bu

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, halilisilak@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9269-3753>

alandaki köklü bir geleneğin olmadığı izlenimi edindiğinden ve kütüphanelerin her türlü tanzim ve tasniften mahrum kaldığından bahseder. O dönemde batılı uzmanların kütüphanecilik konusunda verdiği kurslarla birlikte İran'da belli oranda bir birikimin oluşmaya başladığını belirtir.

Yine Mutlu'nun aktardığına göre o dönemde İran'da sınırlı sayıda umumi kütüphane mevcuttu. Bunlar: Şiraz'da Millî Kütüphane, İsfahan'da Maarif Kütüphanesi, Tebriz'de Terbiyet Kütüphanesi, Meşhed'de Âsitane Kütüphanesi, Tahran'da Melik Kütüphanesi, Gülistan Sarayı Kütüphanesi, Medrese-i Sipehsalar Kütüphanesi, Meclis-i Millî Kütüphanesi, Millî Kütüphane. Bu kütüphanelerden sadece Tebriz'de Terbiyet Kütüphanesi, Meclis-i Millî Kütüphanesi ve Medrese-i Sipehsâlâr Kütüphaneleri küçük hacimli ve nitelik açısından yetersiz olsa da kütüphane fihristlerini oluşturup neşretmişler.¹

Bu noktada dönemle alakalı başka bir tanığımız da Unesco Kütüphaneler Bölümü Şefi E. J. Carter'dir. Türkiye ve İran kütüphaneciliğiyle ilgili kendisiyle yapılan röportaj, 1951 yılında *UNESCO Bulletin For Library*'de yayınlanır. O da bu dönemde kütüphanecilik konusunda önemli bir girişimin başlatıldığını fakat henüz işin başında olduğu belirtmektedir. Onun dikkat çektiği kütüphaneler; Tahran Üniversitesi'nin henüz yeni yeni oluşturulmaya çalışılan fakülte kütüphaneleri ve İran Millî Kütüphanesidir. Onun; "memlekette henüz hususi şahısların elinde bulunan birçok kıymetli ve nadir Arapça ve Farsça yazmaların kataloglarını yapmak ve mikrofilmlerini almak için bir laboratuvar kurulması fikri üzerinde ısrarla durulmaktadır"² şeklindeki ifadesi o dönemdeki Arapça ve Farsça yazmaların muhafazasına dair önemli bilgiler sunmaktadır.

Günümüz İran kütüphaneciliğine baktığımızda geçen süre içerisinde bu konuda önemli oranda bir ilerlemenin olduğu gözlemlenmektedir. Bu alanda ciddi yatırımlar yapılmış, yeni kütüphaneler açılmış, Arapça, Farsça, Türkçe ve diğer dillerdeki yazmalar belli kütüphanelere toplanmış ve uzman personel yetiştirilmiştir. Örneğin yukardaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi geçmişte sınırlı sayıda kütüphane, kütüphane kataloguna sahipken; günümüzde neredeyse bütün kütüphaneler bir kataloga sahip ve ayrıca *Fihristgân-i Nüsha-hayi Hattı-yi İrân (FENHÂ)* (45 cilt) ve *Fihristvâre-i Desti Neviştehâ-yi İrân (DENÂ)* (12 cilt) gibi İran'daki bütün yazma eserlerin künye ve detaylı katalog bilgilerini içeren hacimli fihristler oluşturulmuştur.

¹Researchgate, "İran Umumi Kütüphanelerine Toplu Bir Bakış", erişim: 05.02.2019, https://www.researchgate.net/publication/47332210_Iran_Umumi_Kutuphanelerine_Toplu_Bir_Bakis/fulltext/02a6f0d60cf2b4209299819a/47332210_Iran_Umumi_Kutuphanelerine_Toplu_Bir_Bakis.pdf.

² "Mr. Carter'in Türkiye ve İran Kütüphanelerini Ziyareti", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, terc. Semra Koray, 1/1 (1952): 38-39.

Bu kütüphanelerden yazma eser teminine gelince, bu süreç kütüphanelere göre farklılık arz etmektedir. Kimi kütüphanelerde yazma temini oldukça kolayken, bazılarında bunaltıcı prosedürlerle karşılaşmak mümkün. Örneğin, Kitabhâne-i Meclis-i Şura-yi İslamî kütüphanesinde bulunan yazma eserlerin tamamına yakını katalog bilgileriyle birlikte kütüphanenin resmi sitesine dijital olarak yüklenmiş ve bu site vasıtasıyla araştırmacılar ücretsiz olarak bu eserleri temin edebilmektedirler.³ Bir başka kütüphane Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi. Burada gayet ilgili ve uzman personel sayesinde belli ücret karşılığında kısa sürede yazma eser temin etmek mümkün. Fakat Kitabhâne-i Umumi-yi Hazret-i Ayetullah el-Uzma Mar'aşi Necefî, Kitabhane-i Âsitan-ı Kuds-i Rezevî, Kitabhâne-i Medrese-i Âli-yi Sipehsâlâr, Milli Kütüphane gibi kütüphanelerden yazma temin etmek biraz meşakkatli olabilmektedir. Örneğin Kitabhâne-i Âsitan-ı Kuds-i Rezevî'den istediğimiz sekiz varaklık bir yazma için, bize “talebiniz kütüphane şurası tarafından değerlendirilip size müspet veya menfi yönde dönüş yapılacak” şeklinde cevap verilmiş, yaklaşık bir ay sonra talep ettiğimiz nüshayı verebileceklerini belirtmişler fakat üç ay geçmesine rağmen söz konusu nüsha henüz elimize ulaşmamıştır. Benzer bir sıkıntı Medrese-i Âli-yi Şehid Mutahharî Kütüphanesi için geçerli. İran Meclisi'nin bitişiğinde yer alan kütüphaneye girmek güvenlik gerekçesiyle biraz zor olabilmektedir. Ayrıca nüsha temininde de belli sıkıntılarla karşılaşılabilir. Bu olumsuzluklara rağmen gittiğimiz kütüphanelerde genel olarak çalışanlar, alanının uzmanı ve yazma eserler konusunda ilgili insanlardı.

³“Kitabhâne-i Meclis-i Şura-yi İslamî”, erişim: 04.02.2019, http://dlib.ical.ir/faces/home.jspx?_afPfm=-fqexw1dz2. Söz konusu sitede her türlü yazma eseri ücretsiz olarak indirmek, ayrıca basılmış eserlerin de künye bilgilerine ulaşmak mümkündür.

1. Medrese-i Âlî-yi Şehid Mutahharî Kütüphanesi

Medrese ve kütüphane Kaçarlar döneminde İstanbul'da İran elçiliği yapan daha sonra da 1871 yılında İran'da başbakanlık görevine getirilen Mirza Hüseyin Hân Sipehsâlâr tarafından inşa ettirilmiştir. Medrese, mescit ve kütüphanenin yapımına 1296/1878 yılında başlanmış 1297/1879 yılında yapımı tamamlanmıştır.⁴ Tarihi süreç içerisinde çeşitli şahsi kütüphanelerde bulunan kitapların, bu kütüphaneye taşınmasıyla birlikte çok sayıda taş baskısı kitabın

dışında yazma eser sayısı 4200'e ulaşmıştır.⁵ 1979 yılında Mutahharî'nin şehit edilmesinden sonra Kitâbhâne-i Medrese-i Âlî-yi Sipehsâlâr kütüphanesinin ismi Ayetullah Humeyni'nin emriyle Kitâbhâne-i Medrese-i Âlî-yi Şehid Mutahharî şeklinde değiştirilmiştir.⁶

Hicri 3. asra ait kûfi hatla yazılmış Kur'an-ı Kerim de barındıran kütüphanenin 5 cilt halinde fihristi yayınlanmıştır. İlk iki cilt İbn Yusuf Şîrâzî, diğer üç cilt Muhammed Takî Dânişpejûh ve Alinakî Münzevî tarafından hazırlanmıştır. Fakat hazırlanan bu fihrist birçok noktada oldukça sorunludur. Bundan dolayı Nagîbî, fihristteki kataloglama ve nispet hatalarını tashih etmek amacıyla *Tashîh ve Tekmîl-i Fihrist-i Nüşshâ-yi Hattî-i Kitâphâne-i Medrese-i Âlî-yi Şehid Mutahharî (Sipehsâlâr)* isimli eseri kaleme almıştır.⁷ Kütüphane fihristinin tasnifindeki karışıklıktan ve yazma eserlerin isimleri bazen yanlış bazen de divan gibi sadece eserin türüne dair bir katalog bilgisine yer verilmesinden dolayı bu eserlerin nispetine dair rical ve fihrist kitaplarından araştırma yapılması, Nagîbî'nin hazırladığı metne başvurulması, *DENÂ* ve *FENHÂ* gibi fihristlerden kütüphane numarasına göre kontrol edilmesi, mümkünse bizzat nüsha temin edilip üzerinde inceleme yapılması yararlı olacaktır.

⁴ Ebu'l-Kâsım Nagîbî, *Tashîh ve Tekmîl-i Fihrist-i Nüşshâ-yi Hattî-i Kitâphâne-i Medrese-i Âlî Şehid Mutahharî (Sipehsâlâr)*, (Tahran: 1388), 9.

⁵ Ebu'l-Kâsım Nagîbî, *Tashîh ve Tekmîl*, 17-19.

⁶ Ebu'l-Kâsım Nagîbî, *Tashîh ve Tekmîl*, 30.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu'l-Kâsım Nagîbî, *Tashîh ve Tekmîl*.

2. Kütüphanedeki Kıymetli Nüshalardan Bazıları

a- Şiilikle İlgili ve Farklı Geleneklere Dair Metinler

Misbâhu's-Şerîa ve Miftâhu'l-Hakika: Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilen eserin İran kütüphanelerindeki en eski tarihli nüshası. (İstinsah tarihi 716). No: 5559.

Dânişnâme-i Şâhî: Safeviler döneminde Ahbârilik'in kurucusu Muhammed Emin Esterebâdî'nin (1033/1624) en az meşhur eseri *fevâidu'l-medeniyye* kadar önemli ve hala neşredilmemiş olan eserinin en eski tarihli nüshalarından birisi. (Katalog bilgisine göre istinsah tarihi 11. asır). No: 6437/1.

Hümemü's-Sevâgib: Alınakî b. Muhammed Hâşim Tugâî? Kemreh-î? (1060/1650). Eser döneminin Şah'ının Molla Sadra Şîrâzî'den Gazzâlî'nin *ihyâü ulûmi'd-dîn* isimli eserini Farsça dilinde şerh etmesini istemesi üzerine bu girişime karşı çıkmak amacıyla kaleme alınan bir eserdir. Eserde Gazzâlî'nin Sünnî kimliği ve Şii karşıtlığı ön plana çıkarılarak, böyle bir girimin Sünnî ulema nezdinde Şii geleneğin küçük düşürüleceğine dair gerekçeler ileri sürülmektedir. Eserin tek nüshası bu kütüphanede bulunmaktadır. No: 1845. Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde ve Kum'da bulunan Merkezi İhyâ'da mikrofilm nüshaları da bulunmaktadır.

Muhakemât Beyne'l-Fukaha ve'l-Mutasavvıfa:⁸ Halil b. Gâzî Kazvîni (1089/1678). Safeviler döneminde özellikle 11/16. asrın ikinci yarısından itibaren Şii-Sûfî geleneğe karşı pek çok reddiye metni kaleme alınmıştır. Bu metin de söz konusu dönemde kaleme alınması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu eserin tek nüshası bu kütüphanede bulunmaktadır. Fakat rical kitaplarında, Kazvîni'ye ait böyle bir kitap ismine yer verilmemektedir. Üstelik istinsah tarihi Kazvîni'nin vefatından yaklaşık iki asır sonradır. Bundan dolayı nispetine ihtiyatlı yaklaşp, metin içi delillerin aranması yerinde olacaktır. No: 1267.

Ceng-i Şah İsmail ve Şeybek Özbek: Muhammed b. Refî' Fethullah Vâiz Kazvîni (1089/1678), No: 143/11.

Kitâbü'l-Erba'in fi Uşûli'd-Dîn: Fahreddin er-Râzî (606/1209). Katalog bilgisini esas aldığımızda söz konusu eser Râzî henüz hayattayken istinsah edildiği anlaşılmaktadır. (İstinsah tarihi 602), No: 1330.

el-Keşşâf: Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), (katalog bilgisine göre istinsah tarihi 6. Asır.). No: 8430.

Haşiye Envâru't-Tenzil: Safevilerin ilk döneminin meşhur âlimlerinden, Ekber Şah döneminde Hindistan'a hicret eden ve *Mecâlisu'l-mü'minin* isimli meşhur eserin müellifi Nurullah b. Şerefiddîn Şüşterî'ye (1019/1610) nispet edilen eserin en eski tarihli nüshası. (İstinsah tarihi 1049). No: 2095.

Esraru's-Şühûd fi Ma'rifeti'l-Hakki'l-Ma'bud: Nurbahşiyye silsilesinde "Esîrî" nisbesiyle anılan Muhammed b. Yahya Lahici tarafından, Mevlana'nın *Mesnevî's*inden ve Şebusterî'nin *Gülşen-i râzî*ndan

⁸Ayrıca bkz. "Bank-i İttılaat-i Nüsha Hattî", erişim: 09.02.2019. <http://www.aghazozorg.ir/showbookdetail.aspx?bookid=124257>.

esinlenilerek kaleme alınan ve Nurbahşi silsilesine sıklıkla atıf yapılan tasavvuf alanında kaleme alınmış eserin İran kütüphaneleri arasında en eski tarihli nüshası. (İstinsah tarihi 1041). No: 7076/1.

Mehîcu'l-Eşvâk: Muhammed b. Muhammed Ali Bihbehânî'nin tasavvufa dair bu kitabının müellif nüshası. (İstinsah tarihi 1241). No: 6593.

Vahdetu'l-vücûd: Ali Nakî b. Ahmed Ahsâî (1246/1830). Müellif nüshası. No: 7553/8.

Heşt Bihîşt: İdrîs-i Bitlisî'nin (926/1520) yazdığı eserin İran kütüphanelerinde bulunan çok sayıda nüshanın en erken tarihli nüshalarından birisi (istinsah tarihi 10. asır). No: 1636.

Âdâbu'l-Vulat: Allâme Meclisi'nin (1110/1698-99?) ahlaka dair hadislere yer verdiği eserinin en eski tarihli iki nüshası. No: 6306/1, 5418/1.

Risâle fi'l-Âlâtî'l-Acîbeti'l-Rasadiyye: Abdurrahman el-Hâzinî'nin (6/12. asır) astronomi aletlerine ait bu risalenin katalog bilgisine göre İran kütüphanelerindeki tek nüshası. No: 1/681.

İbtâlu'l-Kîmyâ: Mîrzâ Velî Hekî Bâşî Nizâm'ın Nâsiruddîn Şah'a atfen kimya hakkında yazdığı risalenin tek nüshası, No: 2867.

Ebvâbu'l-Cenân: Salâtu'l-Cuma: Feyz Kâşânî'nin (1091/1680) dönemindeki farziyetiyle ilgili yoğun tartışmaların olduğu Cuma namazı hakkında kaleme aldığı risalenin en eski tarihli iki nüshası. No: 2013 ve 6398/3.

Ahlâk ve İrfân: Fihristte Yûsuf Hemadânî'ye nispet edilen 670 tarihli nüsha. No: 1797/4.

Tahrîrû'l-Mecistî: Nasiruddin Tûsî'ye (672/1274), nispet edilen eserin İran kütüphanelerindeki en eski tarihli nüshası (istinsah tarihi, 662). No: 592.

Tahrîru Kitâbi'l-Mesâkin li-Savizusyus: Nasiruddin Tûsî'ye (672/1274), nispet edilen eserin İran kütüphanelerindeki en eski tarihli nüshası (istinsah tarihi, 671). No: 4727/6.

İzahatü'l-İlle an Şerefi Hakikatü'l-Uzlet: Şemsuddîn Muhammed Ahsâî Hüseyinî, (11/17. asır), tasavvufla ilgili telif ettiği eserin katalog bilgisine göre müellif nüshası. No: 8261/2.

Münâcat ve'l-Mükâşefât: Muhammed b. Abdul Melik Deylemî (589/1193?). (İstinsah tarihi 638). No: 3875/6.

Âsârü'l-bilâd ve aḥbârü'l-ibâd, Zekerîyyâ b. Muhammed Kazvînî'nin (682/1283) coğrafya alanında telif ettiği eserin İran yazma eser kütüphaneleri arasında en eski tarihli nüshası (İstinsah tarihi: 803). No: 1495.

b- Türkçe Eserlerden Bazıları:

Dekâiku'l-Hakâik: Kemalpaşazâde'nin (ö. 940/1534) bazı Farsça eş anlamlı ve eş sesli kelimeler arasındaki anlam farklarına dair Türkçe yazdığı eserin en eski tarihli nüshalarından birisi. (İstinsah tarihi 971). No: 101.

Risâle-yi Yâiyye: Kemalpaşazâde (ö. 940/1534). (İstinsah tarihi 971). No: 101. Kemalpaşazâde'nin eserleri arasında bu isimde bir eser

bulunmamaktadır.⁹ Bu eserin bir nüshası da Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphânesi'nde bulunmaktadır.¹⁰

Dîvân-i Alişir Nevâî (Nevâdirü'ş-şebâb), Ali Şir Nevâî (906/1501). Bu nüshanın istinsah tarihi Ali Şir Nevâî'nin vefatına oldukça yakın. (İstinsah tarihi 924). No: 518.

Divan-i Fuzûlî Bağdâdî: (İstinsah tarihi 10. asır). No: 308.

Eşcâr ve Esmâr: Abdulaziz Efendi (1197/1783). Katalog bilgisine göre Ali Şah b. Muhammed Buhari Harezmi (695) tarafından Farsça kaleme alınan *eşcâr ve esmâr* isimli eserinin Türkçeye tercümesidir. 11. Asırda istinsah¹¹ edilmiş eserin İran kütüphanelerindeki tek nüshası bu kütüphanede bulunmaktadır. No: 4632.¹²

Tezkire: Muhtemelen bu nüsha 10/16. asrın Osmanlı âlimlerinden Kınalızâde Hasan Çelebi'nin (1012/1604) *Tezkiretü'ş-şuarâ* isimli eseridir. (İstinsah tarihi 1002). No: 272.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. [İlyas Çelebi](#), "Kemalpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), XXV: 245-247.

¹⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafâ Dirâyeti, *Fihristvâre-i Desti Neviştehâ-yi İrân (DENÂ)*, (Tahran: Kitabhane, Müze ve Merkez-i İsnad-ı Meclis-i Şura-yı İslami, 2010/1389), X: 1219.

¹¹ Katalog bilgisinde 11. Asırda istinsah edilmiş olduğu yazsa da bu bilgi büyük ihtimalle hatalıdır. Çünkü müellif 12. Asırda yaşamıştır. Bkz. Nuri Özcan, Ayşegül Demirhan Özdemir, "Hekimbaşı Abdulaziz Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), I: 191-192.

¹² Ayrıca bu eserin bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunur. Bkz. Özcan, Demirhan Özdemir, "Hekimbaşı Abdulaziz Efendi", I: 191-192.